

İstanbul At Meydanı Anıtları Üzerine Bir Deneme (Dikilitaşlar, Heykeller Ve Lisippos'un Atları)

Yrd. Doç.Dr.Derya UZUN AYDIN^{1*}

¹Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, 72100 Batman

*e-mail: derya.uzun@batman.edu.tr

Özet: Dinsel söylenceler neticesinde heykel sanatına çekinceli yaklaşan Osmanlı, anıt anlayışına ayrıca önem vermiştir. Bu bağlamda özellikle Tanzimat dönemi ardından, önemli kişiler ve olaylar adına anıtlar dikilmeye başlanır. Ancak anıt denilince akla ilk olarak, İstanbul Sultanahmet meydanındaki dikilitaşlar gelmektedir. Bizans döneminin bu yapıtları, günümüzde de önemini korumaktadır. Bugün yerinde olmayan Lisippos'un atları da, en az onlar kadar önemli tarihi anıtlar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Anıtlar, Dikilitaş, Lisippos Atları

An Essay On Istanbul Hippodrome Monuments (The Obelisks, Sculptures And The Horses Of Lisippos)

Abstract: Ottoman Empire approaches the statues hesitantly as a result of religious myths. But it also gives attention various monuments. Particularly after the Tanzimat period, it is erected monuments for important people and events .

The obelisks (the Works of the Byzantine period) of Sultanahmet Square in Istanbul are still important. And The horses of Lisippos are not in place today are also so important historic monuments.

Key Words: Monuments, Obelisk, The Horses of Lisippos

1.Giriş

Osmanlı İmparatorluğu dinsel çekinceler yaşadığı süreçlere rağmen anıt anlayışına önem vermiş, örneğin Tanzimat dönemi ardından, önemli kişiler ve olaylar adına anıtlar dikilmeye çalışılmıştır. Bu konuda Tanzimat fermanı ilan edildiği zaman, Gülhane Bahçesi'ne bir "Adalet Taşı" dikilmesi ve ayrıca Beyazıt Meydanı'na "Gülhane Hatt-ı Şerifi'nin" yazıldığı bir anıt dikilmesi planlanmıştır. Ancak bunların gerçekleşemediği ve 2. Meşrutiyet sonrasında Mimar Muzaffer Bey tarafından Şişli'de ilk "Hürriyet Abidesi" yapıldığı bilinmektedir [1].

Osmanlı İmparatorluğu, Bizans döneminden kalan ve "hipodrom" olarak adlandırılan meydan anlayışını önemsemiş ve koruma yoluna gitmiştir. "Nea Roma" yani "Yeni Roma" da, Hipodromdan kalan açıklığa verilen addır. Hipodromlarda, antik dünyadan beri genellikle araba yarışları yapılmakta idi. Nea Roma adı daha sonradan değişerek, "Konstantinopolis Meydanı" olarak anılmaya başlamıştır. [2]

İstanbul hipodromu, plan olarak bir "U" harfi çizmektedir. Meydan ortasında da, bir takım anıtlar; Mısır Dikilitaşı, Yılanlı Sütun ve Örme Sütun mevcuttur. Bunlar, zamanında yarış alanı pistini ikiye ayırmak için "spina" denilen duvar üzerinde yer almaktaydı. O dönemlerde, duvarların üzerinde anıtların yükselmesi önemliydi. Genellikle spina ortasında da bir dikilitaş yer alırdı. Osmanlı Devleti, İstanbul'u keşfettiği zaman hipodrom anlayışını devam ettirse de, alana bugünün "Sultan Ahmet Meydanı" olarak bilinen "Atmeydanı" ismi vermiştir. Artık Bizans'ın atlı araba yarışları da yerini düğün, sünnet gibi diğer eğlencelere bırakmıştır [3].

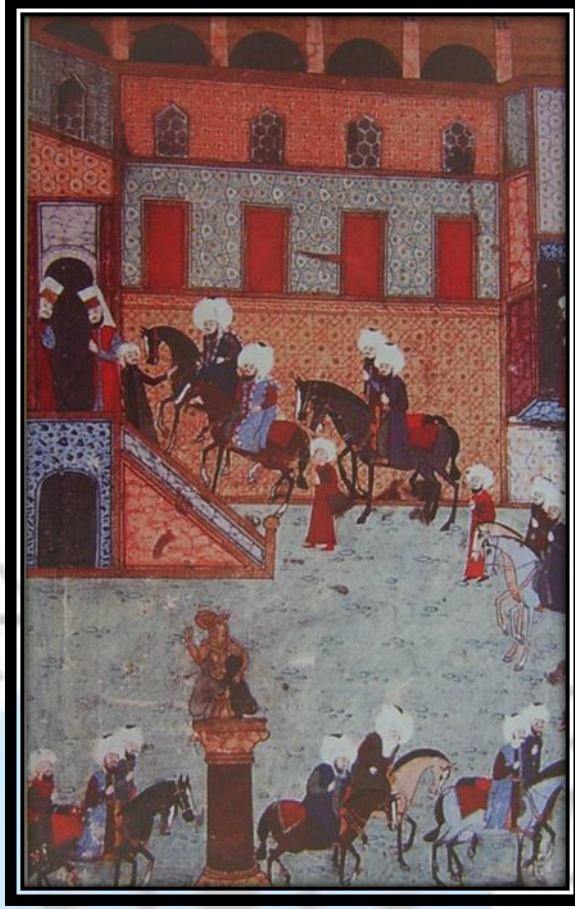
"Sanayi-i Nefise Mektebi" açılmadan önce de Osmanlı'da, heykel sanatı ve anıt anlayışı adına bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim, Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1562) Veziri İbrahim Paşa'nın, "Mohaç Seferi" dönüşü Budapeşte'den getirdiği heykeller, bu anlamda örnek teşkil etmektedir. Bu heykeller, İbrahim Paşa Sarayı önüne "At Meydanına" (Sultanahmet) dikilmiştir. Bu davranışıyla kınanan ve hatta "putseven" olarak eleştiriler alan İbrahim Paşa'nın, 1536 yılındaki ölümü sonrası gerek bu heykeller, gerekse sarayın bahçesindekiler, derhal kaldırılmıştır. Ancak nedense, aynı meydana bulunan Bizans döneminden kalma üç anıta dokunulmamıştır. İbrahim Paşa

tarafından, saray önüne dikilen tunçtan 3 heykelin “Herkül”, “Apollon” ve “Diana” temsili oldukları bilinmektedir (**Resim 1**). Söz konusu heykeller için bir takım söylenceler de ortaya atılmıştır;

“Bunlar arasında ve kale kapısı dışında tunçtan yapılmış, 3 heykel vardı. Bunların büyüğü galiba vaktiyle bütün kafirlere hükümet eden krala, ikisi de ondan küçük olup evlatlarına ait idi. Ama çok acayip şekilde ve biçimde oldukları için halka gösterilmek üzere gemilere yükletilerek İstanbul’a getirilmişti. Bunlar At meydanında birer taş kürsü üzerine konulmuş ve halk seyirlerine hayran olmuştu” [4].

Paşa’nın bu heykelleri, sarayın önüne diktirmesi tepkilere neden olmuş ve bundan dolayı kendisine “Frenk ve Gavur İbrahim” gibi lakaplar takılmıştır. Hatta Figânî bu konuda, kendisini idama götürtecek ünlü beytini yazmıştır [5];

“Dü İbrahim âmed bedeyr-i cihan; Yeki put-şiken şüt, yeki put-nişan”; “İki İbrahim geldi dünyaya; biri putları yıktı, biri putlar dikti” [6].

Resim 1: Budin'den getirilen heykeller (Tansuğ S. , 1992. Şenlikname Düzeni, s.19)

2. At Meydanı Anıtları (Dikilitaşlar, Heykeller ve Lisippos'un Atları)

At Meydanı veya Sultanahmet Meydanı ya da diğer deyişle Hipodrom, Bizans döneminden kalma anıtlar ile bugün dahi önemini korumaktadır. Bizans döneminde İstanbul, heykeller, dikilitaşlar ve anıtlarla dikkat çekmiştir. Ancak, zaman içerisinde yaşanan depremler veya yangınlar sonucu, birçok anıt ya hasara uğramış veyahut yok olmuştur. Bu meydanın ortasında bugün de görebildiğimiz III. Tutmosis'e ait bir dikilitaş mevcuttur. Genellikle 19. yüzyılda, birçok Avrupa kentinde adeta moda halinde, Mısır'dan getirilerek meydanlara dikildiği bilinen dikilitaşların, Sultanahmet meydanı ortasındaki III. Tutmosis'e ait olan örneği, II. Konstantin zamanında 357'de Mısır'dan yola çıkarılmış, bir süre İskenderiye limanında kaldığı için dikilmesi ancak imparator I. Theodosius zamanında (4.yy) mümkün olabilmiştir. **Resim 2'** de, At

Meydanı'nın eski bir görünümü yer almaktadır. Mısır Dikilitaşının kaide kısmındaki kabartma figürler, Bizans döneminin yaşantısı, anıtın dikilmesi, hipodrom yarışları hakkında bilgi vermektedir (**Resim 3a-b**) [7].

Resim 2: 16. Yüzyılda Atmeydanı (1536). (Sinanlar, Seza, 2009. s.49)

Resim 3a: III. Tutmosis'e ait Dikilitaş, İstanbul Sultanahmet Meydanı, (yaz 2011)
b: III. Tutmosis'e ait Dikilitaş Kaide kabartmaları, İstanbul Sultanahmet Meydanı, (yaz 2011)

Aynı meydana bulunan diğer anıt, “Yılanlı ya da Burmalı Sütun” ismiyle tanınmaktadır (**Resim 4**). 3 yılanın birbirine dolandığı madenden dökme yapıtın, Delphi-Apollon Tapınağı’ndan getirildiği söylenmektedir. Bugün yılan başları ne yazık ki yerlerinde olmayıp, başlardan birisi İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde sergilenmektedir. Anıt hakkında Evliya Çelebi’nin söz ettiği bir hikayeye göre;

...o dönemde at meydanında “şēşber” adıyla özel bir oyun oynanmış. Bu oyun oynanırken, Fatih Sultan Mehmet’in (kimine göre de bir yeniçerinin) yanlışlıkla şēşber ile yılanlı sütunun, yılan başlarından birinin çenesini kırdığı anlatılmaktadır. Bu duruma tanık olan dönemin patriği, acele ile koşturmuş ve “Medet!” diye feryat figan bağırmıştır ve Sultana dönerek de “bu, şehri türlü çıyandan ve yilandan ve de akrepten korumakta olan bir tilsimdir. Bunu kırarsanız kenti bir çok haşerele basar” diye devam etmiştir. Sultanın bunun üzerine, oyunu başka meydana taşıdığı söylenmektedir. Fakat söylentilere göre, kentte 40 gün kadar çıyanlar, yılan ve akrepler görülmüş ve bugünden sonra halk bu anıtlara zarar vermemek için daha fazla özen göstermiştir [8].

Taşların örülmesiyle meydana getirilen üçüncü anıt, “Örme Sütun” ismini almaktadır (**Resim 5**). Diğer adı da “İmparator VII. Konstantinos Porfirogennetos Sütunu” olarak anılan anıtın kaidesinde bulunan yazıda; “Sütunun İmparator ve oğlu Romanos tarafından 10. yüzyılda yenilendiği belirtilmektedir” [9].

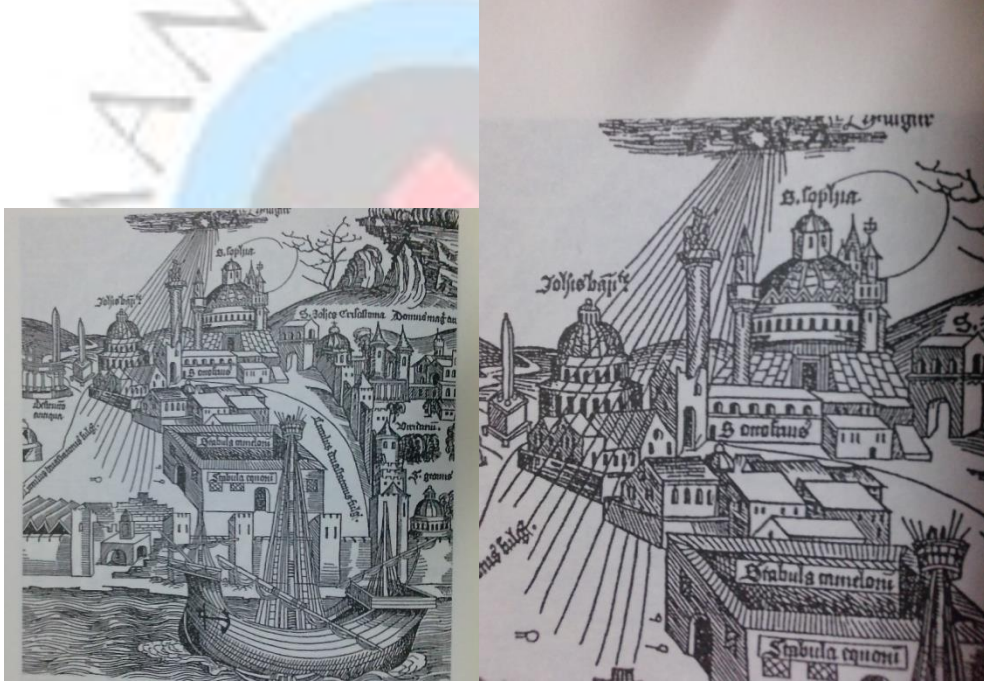
Resim 4: Yılanlı (Burmali) Sütun, İstanbul Sultanahmet Meydanı, (yaz 2011)

Resim 5: Örme sütun, İstanbul Sultanahmet Meydanı, (yaz 2011)

Hipodrom meydanında günümüzde var olmasa da, önceden mevcut olduğu bilinen “İmparator Justinianus Heykeli ve Sütunu” ile “Bir Bronz Horoz Heykelinden” daha bahsedilmektedir. Kimine göre heykel Justinianus’a değil, İmparator Konstantin’e aittir [10] (**Resim 6, Resim 7 ve Resim 8**). Bahsi geçen Bronz heykel ile ilgili anlatılan bir hikayeye göre [11];

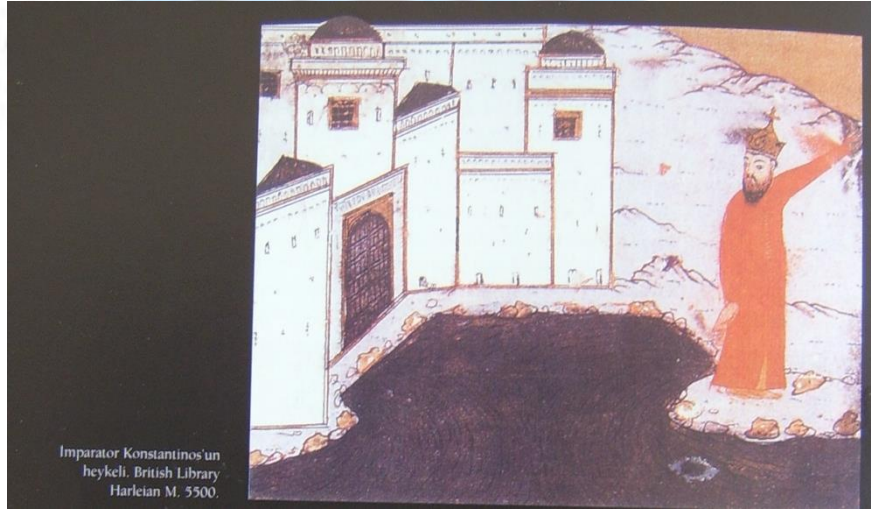
“Horoz, 24 saatte bir öter imiş. Hemen kaidesine dolanmış halde siyah bir yılan varmış. İnanca göre kaidenin altında bir de hazine varmış. Güneş koç burcuna girdiğinde, yılan da sütunun altındaki sarnıca iner ve orada 3 gün kaldıktan sonra çıkar imiş” (**Resim 9**). Elbette bugün bu heykellerden eser kalmamıştır [12].

Resim 6: İmparator Justinianus’a ait olduğu düşünülen heykel, sütun üzerinde yükselmektedir (Sinanlar, S., 2009. s.48).

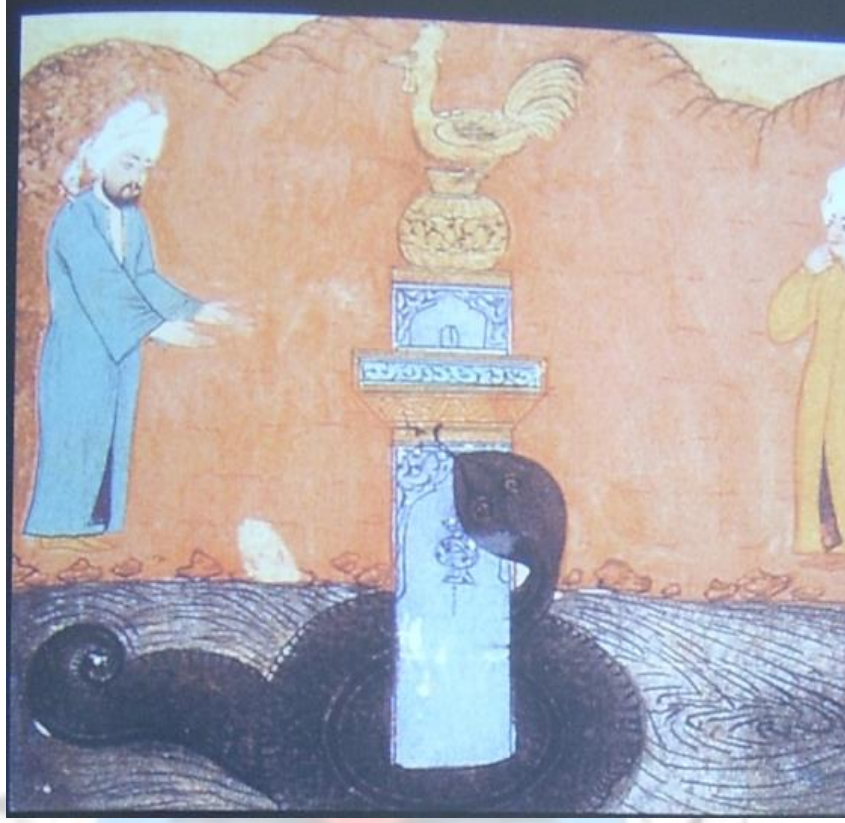

Resim 7: İmparator Justinyen Sütunu, İst. Ün. Kitaplığı (Simeonova, L., 2006. s.225)

İmparator Konstantinos'un
heykeli. British Library
Harleian M. 5500.

Resim 8: İmparator Konstantin'e ait olduğu düşünülen heykel (And, M., 2006. s.104)

Resim 9: Tılsımlı olduğuna inanılan Bronz heykel (And M.,2006. s.105).

Hipodromda her biri bir sütun üzerinde yükselen “4 at heykelinden” daha bahsedilmektedir. Bahsi geçen yapıtların, yarışlarda arabaları çeken atlar oldukları muhtemeldir. (**Resim 10**). Heykellerin, meydanın kuzey ucunda ve bugünkü Alman çeşmesinin bulunduğu yerde oldukları ileri sürülmektedir. Bu 4 At heykeline “Heykeltraş Lisippos” tarafından yapıldığı için “*Lisippos’un Atları*” ismi verilmiştir. [13]. Yükseklikleri 2.33 m. olan atlara ayrıca “Quadriga” da denilmiştir. Heykellerin orijininin bazı kaynaklarda bronzdan yapıldığı ifade edilse de, çoğu kişi bunların bakır, tunç veya altın yaldızdan olduğunu iddia ederler [14].

Bahsi geçen at heykellerinin, 5.yüzyılda II. Theodosius tarafından İstanbul’a getirildikleri bilinmektedir. 1204 yılındaki 4. Haçlı Seferi sırasında Hipodrom meydanı talan edilirken, Latinler tarafından diğer eserler gibi, bu yapıtlar da kaçırılmışlardır. Heykeller, daha sonra İtalya-Venedik’e götürülmüştür. Venedik’te cephanelik için eritilmesi düşünüldüğü sırada, ünlü şair Petrarca bu eserleri görmüş ve bunların

“Heykeltraş Lisippos” tarafından yapıldığını söyleyerek yapıtları korumuştur [15]. Bir süre sonra, Venedik Devlet Başkanı bu atları “San Marco Kilisesi” cephesine koydurmuştur [16] (Resim 11).

1797 (? 1788) yılında Napolyon tarafından Paris’e götürülen atların, 1815’te tekrar Venedik’e getirildikleri öğrenilmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Avusturya bombardımanından zarar görmesi neticesinde koruma altına alınan atların, yerlerine sonradan kopyaları yapıp konulmuştur. Sonuç olarak İstanbul’dan gitme söz konusu atlar, bugün Venedik’te “San Marco Atları” olarak tanınmaktadır [17]. (Resim 12).

Atlar genel görünüşleri ve ifadeleriyle; Klasik ve Helenistik dönem Yunan çağı heykellerini çağrıştırdığı kadar, Roma dönemi heykellerini de akla getirmektedir. Antik çağın muhteşem döküm tekniğini gözler önüne seren atlar, Makedonya Kralı tarafından da sevilen saray heykeltıraşı Lysoppos’u her daim hatırlatacaktır [18].

Resim 10: British Kütüphanesindeki bir yazmada görülen yılanlı sütun ve 4 at heykeli (And M., 2006. s.103).

Resim 11: San Marco Kilisesi Cephesinde, sonradan kopyası yapılan atlar (http://www.whitings-writings.com/Travel/venice004st_marks.htm; http://en.wikipedia.org/wiki/Horses_of_Saint_Mark; 06-03-2013)

Resim 12: “San Marco Atları” olarak iddia edilen “Lisippos’ın Atları” bugün Venedik’te müzede koruma altındadır. (<http://mueterj.blogspot.com.tr/2010/07/horses-of-saint-mark.html>;06-03-2013).

3. Sonuç

Osmanlı'da heykel veya anıtlar denilince akla, öncelikle Bizans dönemi gelmektedir. Bizans döneminin meydanı Hipodromdan günümüze ulaşan anıtlar arasında; “dikilitaşların” ayrı bir önemi vardır. Ancak kaynaklar göstermektedir ki, o dönemlerden kalma birkaç heykel örneği de mevcuttur; “İmparator Justinyen veya Konstantin heykelleri, sonraki dönemlerde tılsımlı olduğuna inanılmış heykeller ve heykeltıraş Lysippos'a ait 4 at heykeli”, bunlardan belli başlıcalarıdır. Özellikle “Lysippos'a ait olan atlar”, Haçlı seferleri sonrasında Latinler tarafından kaçırılarak Venedik'te “San Marco Atları” olarak tarih sahnesine çıkış öyküleri ile dikkat çekmektedir.

Antik çağın önemli heykeltıraşlarından olan Lysippos tarafından yapılan atlar, Bizans imparatorluğu zamanındaki önemine tekrar kavuşmayı beklemektedir. Bugün çoğu kaynakta, kısaca bahsedilerek geçilmiş bu yapıtlar için, ayrı çalışmalara imza atılması gerekmektedir. Venedik'te “San Marco Atları” olarak tanınan bu atlar, “Lysippos Atları” olarak bizlerin kaynaklarında daha sıklıkla ele alınmalıdır. Bizans döneminden kalmış olmalarına rağmen, Osmanlı topraklarına ait kabul edilip korunması gereken yapıtlar içerisinde de bulunması lazımdır. Bu doğrultuda da akıllara şöyle bir soru gelmektedir; Tarihi anıtlarımız ne kadar koruma altında ve onlara ne kadar sahip çıkmaktayız? Bugün yurtdışına kaçırılmış ve hala yurda geri dönmeyi bekleyen yüzlerce eserimiz mevcuttur. Son yıllarda ana vatanına döndürülmüş eserleri görebilmekteyiz. Bu bağlamda son örnek, Hititlere ait sfenkslerden biridir. “Lysippos'un Atları” gibi benzer bir çok örneğin de, bir an önce ana yurtlarına kavuşması gerekmektedir. Bu konuyla ilgili olarak, gerekenin yapılması beklenmekte ve “Lysippos Atları” İstanbul'da ait olduğu yere iade edilmelidir.

4. Kaynakça

1. Çelebi M., 2008. Prof. Dr. Necmi Ülker Armağanı, Osman Gazi'nin Heykeli Hakkında Bazı Notlar, İzmir, s. 159-171.
2. İnal İ., 2005. Günümüz Türk Heykel Sanatı'nın Sorunları-Ulusal Heykel Sempozyumu Bildiriler Kitabı, *Türk Heykel Sanatına Tarihsel Bir Bakış Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Plastik Sanatlar Bölümü Heykel ASD*, Hereke, s.112-123
3. Sinanlar S., 2009. Atmeydanı-Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine, İstanbul, s. 9, 11-21, 40-41 ve 51-55.
4. Sinanlar S., 2009. Atmeydanı-Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine, İstanbul, s.54-55.
5. Ortaylı, İ., 2006. Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek, İstanbul, s.146,149 ; Kuban D., 2005. Çağlar Boyunca Türkiye Sanatı'nın Ana Hatları, İstanbul, s.52-53.
6. Tezcan, E., 2004. Pargalı İbrahim Paşa Çevresindeki Edebi Yaşam, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara, s.17-19.; Sinanlar S., 2009. Atmeydanı-Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine, İstanbul, s. 9, 11-15, 16-17, 20-21, 40-41 ve 51-55.
7. And M., 2006. Sanat Dünyamız (Üç Aylık Kültür ve Sanat Dergisi), *İstanbul'un Günümüze Kalmamış Bazı Anıt, Heykel ve Binaları*, İstanbul, s.100-107. ; Sinanlar S., 2009. Atmeydanı-Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine, İstanbul, s. 9, 11-15, 16-17, 20-21, 40-41 ve 51-55.
8. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Gökyay, Orhan Ş., 1996, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul.
9. Sinanlar S., 2009. Atmeydanı-Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine, İstanbul, s. 9, 11-15, 16-17, 20-21, 40-41 ve 51-55.
10. Papadaki-Oekland Stella., 1990. "The Representation of Justinian's Column in a Byzantine Miniature of the twelfth century", *Byzantinische Zeitschrift*, Volume 83 (1), s.63-71.
11. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hünername: Minyatürleri ve Sanatçıları, Yapı Kredi Yayınları.

12. And M., 2006. Sanat Dünyamız (Üç Aylık Kültür ve Sanat Dergisi), *İstanbul'un Günümüze Kalmamış Bazı Anıt, Heykel ve Binaları*, İstanbul, s.100-107.
13. Simeonova L. V. 2006. Sanat ve Klasik, *Medieval Greeks, Latin and Turks and The Classical Art of Constantinople*, İstanbul, s.211-226. ; And M., 2006. Sanat Dünyamız (Üç Aylık Kültür ve Sanat Dergisi), *İstanbul'un Günümüze Kalmamış Bazı Anıt, Heykel ve Binaları*, İstanbul, s.103.
14. Simeonova L. V. 2006. Sanat ve Klasik, *Medieval Greeks, Latin and Turks and The Classical Art of Constantinople*, İstanbul, s.211-226. ; Boardman, J., 1996. Yunan Sanatı, İstanbul, s.16.
15. Boardman, J., 1996. Yunan Sanatı, İstanbul, s.171.
16. Choniates N. (trans. By H. Magoulias), 1984. O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates, pp.353, 358.
17. http://en.wikipedia.org/wiki/Horses_of_Saint_Mark (06-03-2013). ; Choniates N. (trans. By H. Magoulias), 1984. O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates, pp.353, 358. ; Boardman, J., 1996. Yunan Sanatı, İstanbul, s. 176.
18. Boardman, J., 1996. Yunan Sanatı, İstanbul, s. 176, 227.